

УДК 328.184:3421

Митрофанов Олексій Анатолійович,
аспірант кафедри державного управління
і місцевого самоврядування, Одеський ре-
гіональний інститут державного управ-
ління Національної академії державного управ-
ління при Президентові України,
65000, м. Одеса, вул. Генуезька, 22, тел.:
0635247227, e-mail: lm_789@ukr.net

Митрофанов Алексей Анатольевич,
аспирант кафедры государственного уп-
равления и местного самоуправления,
Одесский региональный институт госу-
дарственного управления Национальной
академии государственного управления
при Президенте Украины, 65000, г. Оде-
са, ул. Генуэзская, 22, тел.: 0635247227,
e-mail: lm_789@ukr.net

Alexey Anatolievich Mitrofanov,

graduate student of the Dept. of Public Administration and Local Government, Odessa Re-
gional Institute of Public Administration of the National Academy of Public Administration
under the President of Ukraine, 65000, Odesa, Henuezka Str., 22, tel.: 0635247227, e-mail:
lm_789@ukr.net

ЛОБІЮВАННЯ ЯК МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН

Анотація. Розглянуто теоретичні аспекти лобіювання в процесі взаємодії влади, бізнесу і громадських об'єднань. Здійснено теоретико-методологічне обґрунтування його сутності в контексті забезпечення реалізації конституційного права громадян брати участь в управлінні державними справами, ефективності та раціональності політики держави через сприяння активному залученню громадян, інститутів громадянського суспільства та суб'єктів господарювання до процесу прийняття нормативно-правових актів. Визначено проблеми та питання подальших наукових досліджень.

Ключові слова: бізнес, лобізм, права громадян, публічне управління, інститути громадянського суспільства.

ЛОББИРОВАНИЕ КАК МЕХАНИЗМ ОБЕСПЕЧЕНИЯ КОНСТИТУЦИОННЫХ ПРАВ ГРАЖДАН

Аннотация. Рассмотрены теоретические аспекты лоббирования в процессе взаимодействия бизнеса и власти. Осуществлено теоретико-

методологическое обоснование его сущности в контексте обеспечения эффективности и рациональности политики государства. Определены проблемы и вопросы дальнейших научных исследований.

Ключевые слова: бизнес, лоббизм, публичное управление, институт.

LOBBYING AS A MECHANISM OF ENSURING A CONSTITUTIONAL RIGHTS OF CITIZENS

Abstract. The theoretical aspects of lobbying in the process of interaction between business and government. Done theoretical and methodological basis of its nature in the context of effectiveness and efficiency policy. Outlines the problems and issues for further research.

Keywords: business, lobbying, public management institute.

Постановка проблеми. Відомо, що у демократично розвинених країнах державна влада не може існувати ізольовано від громадянського суспільства. Саме від глибини та якості такої взаємодії залежить динамічний розвиток суспільства загалом, що позначається на адекватному реагуванні органів державної влади на суспільні потреби на макро- та мікрорівнях шляхом прийняття ефективних управлінських рішень.

Вплив на органи державної влади з метою прийняття вигідних для окремих груп інтересів рішень є об'єктивним суспільним процесом, метою якого є донесення до відома високопосадовців наявності проблем та пропозицій щодо їх вирішення. Цей вплив є необхідним та корисним за умов, коли він є:

- легітимним (у межах правового поля);
- суспільно виваженим;
- публічно відкритим.

У світовій практиці такий вплив доречно називати “лобіюванням” або “адвокасі” залежно від форм та інструментарію, використаних за-

для здійснення такого впливу. Лобізм у тій чи іншій формі практикується майже у всіх країнах, він неодмінний супутник державного урядування. “Процеси формування рішень, механізму впливу на громадську думку, захисту власної позиції — все це, в широкому розумінні, може сприйматися як явище, що кореспондується з поняттям “лобіювання” [2, с. 50].

Проте єдиного підходу до унормування такого політико-правового феномену у світовій практиці не існує. В одних країнах така діяльність урегульована законодавчо, в інших функціонують різноманітні форми саморегуляції. Однак достеменно відомо, що врегульоване лобіювання відіграє значну роль у розвитку суспільних відносин та сприяє мінімізації корупції та її проявів.

“Сьогодні в Україні ніхто не поставить під сумнів існування прихованого лобізму на усіх рівнях влади” [4]. Проте його сприймають як нелегітимний процес: для нього досі не встановлено правил, а сам лобізм часто асоціюють з корупцією. Тим-

часом відстоювання інтересів певних груп суспільства (бізнесменів, пенсіонерів, національних меншин) давно стало звичною практикою в багатьох розвинених країнах. Адже лобіювання є тим інструментом, який дає змогу різним групам інтересів долучатися до процесу ухвалення рішень і вироблення політики.

Система просування своїх інтересів, що склалася в Україні, система домовленостей та торгів, яку прийнято називати “українським лобізмом”, по суті своїй цивілізованим лобізмом не є. Лобізм (від англ. *lobby* — букви, кулуари) — це сприяння ухваленню органами влади тих або інших рішень, не пов’язане з підкупом державних чиновників. При цьому, як правило, йдеться про захист інтересів не якоїсь окремої компанії, а цілої галузі чи сфери. Легалізація цієї діяльності дає можливість зробити прозорими відносини влади, бізнесу і громадських об’єднань, щоб виборці бачили, чиї інтереси відстоює той або інший політик. Український варіант просування інтересів бізнесу через органи державної влади можна кваліфікувати як форми і методи лобістської діяльності, але в своїх тіньових проявах, що породжує в суспільстві негативні асоціювання лобізму з корупцією. Звичайно, для розробки правових актів, які будуть регулювати і обмежувати лобістські впливи, потрібен тривалий час. Навіть за віртуальної умови прийняття Україною закону про лобізм інститут лобізму не стане одразу ефективним без розбудови практичних механізмів реалізації лобізму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним підґрунтям

дослідження проблеми лобіювання в державному управлінні України стали розробки зарубіжних і вітчизняних фахівців, присвячені системі соціального представництва, групам інтересів, політичним технологіям, взаємодії держави і громадянського суспільства, забезпеченню ефективності державного управління. Серед них відзначаються праці О. Автономова, Е. Афоніна, В. Бакуменка, Т. Бельської, А. Бобровського, Т. Виноградової, Ю. Ганжурова, Н. Гричини, В. Дрешпака, С. Зотова, Ю. Зущика, М. Зяблюка, Ю. Кальниша, О. Крутій, О. Крюкова, П. Надолішнього, Н. Нижник, В. Павлова, М. Розумного, І. Сікори, В. Сичової, В. Стрельцова, В. Тимцуника, П. Толстих та ін.

Аналіз інституціоналізації лобіювання в США, Канаді, Великій Британії, ФРН, Франції, Європейському Союзу відображений у працях Р. Беккера, Дж. Беррі, Г. Віттемпера, Б. Волпа, Дж. Грінвуда, Р. Девідсона, Л. Мілбрайта. Правові засади функціонування лобіювання розглядаються в працях О. Дягілева, О. Любимова, В. Нестеровича, О. Одінцової, В. Федоренка. Інституціональні аспекти лобіювання вивчають О. Гросфельд, О. Длугопольський, О. Зверев, О. Молодцов, Р. Мацкевич та інші дослідники.

У межах науки державного управління питання лобіювання є малодослідженим феноменом, розгляд якого тільки починає привертати увагу вітчизняних науковців. На сьогодні потребує вивчення лобіювання в процесі взаємодії влади, бізнесу і в контексті забезпечення реалізації конституційного права

громадян брати участь в управлінні державними справами.

Метою даної статі є теоретико-методологічне обґрунтування сутності інституту лобізму, особливостей його формування в сучасній Україні та визначення напрямів підвищення його функціонування в контексті забезпечення реалізації конституційного права громадян брати участь в управлінні державними справами.

Виклад основного матеріалу.

Питання щодо формування правового механізму лобістської діяльності, її правового забезпечення для вітчизняної наукової спільноти та законотворчості не є новими. Більше того, саме із привнесенням елемента правового регулювання в цю сферу правова наука й почала займатися вивченням лобіювання. Наприкінці 90-х років ХХ ст. в Україні відбулося усвідомлення необхідності правового врегулювання лобістської діяльності, яке вилилось у низку законодавчих ініціатив. У липні 1999 р. було схвалено Державну програму розвитку законодавства України до 2002 р., 31-м пунктом якої (з-поміж 233) значився Закон про лобістську діяльність. Упродовж роботи Верховної Ради України третього скликання було зареєстровано два відповідних законопроекти, подані народними депутатами Ю. П. Сахном і І. Ф. Шаровим, але зазначені ініціативи до обговорення в сесійній залі не дійшли. Особливо сильним каталізатором такого інтересу стала підготовка в окремих країнах, зокрема Східної Європи, спеціальних правових актів, які були покликані врегулювати таку діяльність. У вересні

2005 р. народний депутат І. О. Гринів подав ще один проект Закону про діяльність лобістів у Верховній Раді України, але і він мав частину своїх попередників [1, с. 155].

Наступним розробником законопроекту про регулювання лобістської діяльності в Україні лише у 2010 р. став народний депутат В. І. Коновалюк. Цей законопроект було включено до порядку денного восьмої сесії Верховної Ради України шостого скликання від 1 лютого 2011 р.

6 березня 2013 р. відбулося перше засідання Робочої групи з розробки проекту Закону України “Про регулювання лобістської діяльності та громадського представництва (адвокасі) в Україні”, створеної Національним інститутом стратегічних досліджень та Інститутом професійного лобіювання та адвокасі. До складу Робочої групи увійшли представники органів державної влади України, інститутів громадянського суспільства, суб’єктів господарювання, а також програм міжнародної технічної допомоги.

На засіданні неодноразово наголошувалось про необхідність більше звертати увагу на ті передові практики, якими користуються в інших країнах, навіть близького зарубіжжя.

Представник “Програми сприяння Парламенту II” Д. Базилевич, вивчаючи досвід лобіювання в США, зазначив, що там суспільство сприймає лобізм як невід’ємну частину демократії: “Про це свідчить 35 тис. лобістів, офіційно зареєстрованих у Вашингтоні. У 2008 р. обсяг витрат на них склав понад 3 млрд дол.” [2].

Член робочої групи, доцент Луганського держуніверситету внут-

рішних справ В. Нестерович запевняє, що в Європі (наприклад, у Великобританії, Франції і Німеччині) відсутній закон про лобіювання: “Однак це не означає, як стверджують деякі наші політики, що і в Україні такий закон не потрібен. У Європі регулювання цих праводносин відбувається і без профільного закону – там є регламенти, етичні кодекси і т. д. У Франції, наприклад, дуже скрупульозно обмежується контакт парламентаріїв з лобістами. У Німеччині щодо парламентаріїв діє досить ліберальне законодавство, і це дає широкі можливості для лобіювання. Там дві третини депутатів є членами правління різних підприємств і організацій. В Україні теж має місце така практика, що створює можливість притягнення парламентаріїв до тіньового лобіювання [2].

На сьогодні ідея ухвалення спеціального закону про лобіювання знову обговорюється. Інститутом професійного лобіювання та адвокати, а також деякими народними депутатами в липні минулого року запропоновано проект Закону “Про відкритість та прозорість здійснення лобіювання в Україні” (в останньому варіанті – закон “Про лобіювання”). Серед задекларованих завдань [5]:

- забезпечення реалізації конституційного права громадян брати участь в управлінні державними справами, зокрема шляхом визначення правових основ лобіювання;
- сприяння активному залученню громадян, інститутів громадянського суспільства та суб’єктів господарювання до процесу

прийняття нормативно-правових актів;

- мінімізація проявів корупції, корупційних діянь і злочинів у сфері службової діяльності в процесі прийняття (участі в прийнятті) органами державної влади, їх посадовими і службовими особами нормативно-правових актів;
- посилення прозорості та ефективності діяльності органів державної влади, їх посадових і службових осіб.

Водночас чи не всі прихильники юридичної формалізації цієї сфери ігнорують сутнісні властивості лобістської діяльності, що повинні визначати засоби та межі її правового регулювання [1].

Станом на сьогодні більшість громадян реально можуть взяти участь у вирішенні державних справ лише під час проведення тих чи інших виборів. У міжелекторальний цикл пересічний громадянин наразі не має ефективних важелів впливу на владу та її рішення. Тому в Україні потрібно впроваджувати механізми, які б дали можливість кожному громадянину донести свою думку до влади при прийнятті нею нормативно-правових актів. Таким механізмом, як свідчить досвід багатьох демократичних країн (США, Канада, Німеччина, Франція тощо), є інститут лобіювання.

Лобізм – це особлива система і практика організації окремих груп суспільства шляхом цілеспрямованого впливу на органи законодавчої та виконавчої влади; це діяльність юридичних і фізичних осіб стосовно федеральних органів державної влади з метою впливу на виконання

останніми своїх повноважень, передбачених законодавством; це тиск на владу і людей, що приймають рішення, з боку різного роду угруповань, або так званих груп тиску; це система контор і агентств великих монополій при законодавчих органах США, що в інтересах цих монополій впливають (аж до підкупу) на законодавців і державних чиновників на користь того чи іншого рішення при прийнятті законів, розміщенні урядових замовлень тощо; “лобі” називаються також агенти цих контор і агентств [6].

Лобізм (від англ. *lobby* — кулуари, де депутати парламенту могли спілкуватися з сторонніми) — специфічний інститут політичної системи, що являє собою механізм впливу приватних і громадських організацій політичних партій, профспілок, корпорацій, підприємницьких спілок тощо (т. зв. груп тиску) на процес прийняття рішень парламентом. Насамперед лобізм належить до бюджетних асигнувань, фінансових дотацій, керівних посад у парламентських комітетах і т. д. Лобізм виник вперше в США, де лобістська діяльність з 1946 р. регулюється федеральним законом [7].

Лобіювання — навмисне встановлення зв'язків з будь-якою посадовою особою або службовцем будь-якого виконавчого відомства від імені іншої сторони з наміром вплинути на прийняття вигідних офіційних рішень [8].

Таким чином, лобізм — це встановлення контактів і передача повідомлень (особами, що не є громадянами, що діють від свого власного імені), адресованих представникам

влади з наміром впливати на їхні рішення.

Лобізм — це реалізація права кожного громадянина звертатися із зверненнями до уряду. Лобізм — це професійна діяльність службовців або спеціальних консультантів, найнятих компаніями, діловими та професіональними асоціаціями для представлення інтересів цих організацій у процесі формування державної політики.

Позитивний та змістовний характер лобізму відображено у його функціях:

1) лобістські групи виконують функцію посередництва між громадянами та державою, оскільки лобісти представляють інтереси різних соціальних суб'єктів у владних структурах суспільства;

2) попередня функція тісно переплітається з інформаційною, оскільки посередництво полягає передусім в обміні інформацією. Під час прийняття рішення, законів або у процесі їх зміни важливу роль відіграють знання експертів. Проте знання останніх тільки тоді матимуть певну цінність, коли їх “пропустити” через інтереси громадян, які сконцентровані у лобістських структурах. У такому ідеальному варіанті лобізм є “вулицею з двостороннім рухом”, оскільки групи тиску, добиваючись вигод для себе, своєю чергою, забезпечують сприятливі умови прийняття суспільством та певними групами населення законів та рішень, що приймає держава. Лобісти забезпечують органи влади потоком інформації щодо того чи іншого питання, “інформують законодавців про те, що відбувається на найближчому суспільному рівні

(та на інших рівнях)”, і тим самим сприяють виробленню більш правильного курсу або, інакше кажучи, більш гнучкої стратегії у прийнятті тих чи інших рішень. Таким чином, лобіювання виступає у вигляді системи аргументації, механізму підготовки та прийняття відповідних рішень, оскільки через лобіювання інтересів різних груп і шарів надається більша злободенність, актуальність, соціальна значущість. Владні структури переконуються у пріоритетному, оперативному та більш повному їх задоволенні;

3) лобізм виконує функцію організації плюралізму суспільних інтересів, тому що він здатний створити можливості для забезпечення інтересів меншин. Інакше кажучи, лобізм немовби доповнює конституційну систему демократичного представництва, дозволяючи брати участь у прийнятті та реалізації політичних рішень тим групам, які не мають іншої такої можливості. Хоча у значних суб'єктів бізнесу можливість відстояти свої інтереси є набагато більшою, ніж у зацікавлених осіб, які не мають величезних фінансових ресурсів, однак лобізм може представляти інтереси і однієї людини. Таким чином, через систему і практику лобізму отримують своє вираження і представництво в загальнонаціональному масштабі інтереси, які в іншому випадку залишилися б невираженими. У цьому розумінні “лобізм відповідає духу демократичної політики”;

4) лобізм виконує функцію посилення самоорганізації громадянського суспільства. Він є необхідним інститутом громадянського

суспільства громадян. Враховуючи те, що держава в умовах становлення ринкових відносин все більше залишає чимало зі своїх позицій у сфері захисту інтересів різноманітних соціальних груп і верств, цей вакуум повинен бути заповнений відповідними структурами громадянського суспільства. Недержавні структури – “асоціації, громадські організації та інші за допомогою лобізму намагаються вирішити свої проблеми, втілюючи принцип свободи”;

5) лобізм також виконує функцію досягнення компромісу, тобто взаємного врівноваження та примирення різних інтересів. Органи державної влади, незважаючи навіть на діаметральну протилежність інтересів, що впливають на них, все ж приймають рішення, законопроекти, які не звертаючи увагу на запеклу боротьбу в парламенті, стають законами. Позиція правлячих не може реагувати на кваліфікований та ефективний вплив з боку зацікавлених осіб, але ця позиція втілюється у юридичну дійсність так, щоб викликати якомога менше суперечностей, розбіжностей та резонансу. Таким чином, ця функція лобізму виступає як індикатор найбільш гострих, суперечливих соціально-економічних і політичних процесів у суспільстві та сприяє збереженню рівноваги різноманітних сил, знаходженню точок зіткнення під час прийняття управлінських рішень [4].

Аналіз функцій лобістської діяльності дає можливість вести мову про позитивний потенціал цієї діяльності, оскільки вмело скоординований лобістський процес дасть змогу створити противаги конфліктам, що

назрівають, під час прийняття управлінських рішень. Окрім того, аналіз функцій лобізму дозволяє провести чітку межу між лобізмом та іншими негативними явищами (кримінальними методами впливу), таким як: корупція, хабарництво, шантаж, протекціонізм тощо [5].

Проте чи варто звинувачувати лобістські організації в тому, що вони маскуються під партії і громадські організації, і чи можна звинувачувати останніх, що вони є замаскованими лобістськими організаціями? Інколи ці типи організацій збігаються. Стосовно політичних партій, то вони, на відміну від лобістських організацій, ставлять за мету здобуття влади, а не вплив на неї. Хоча і лобізм є невід'ємною складовою їхньої діяльності, адже первинна мета політичної партії — захист інтересів певної групи, а яким чином це відбувається, одержанням влади чи її лобіюванням, не так уже й важливо.

Те ж саме можна сказати і про громадські об'єднання. Вони не обов'язково стають маскою для лобістських організацій, оскільки й самі є лобістськими організаціями за природою чи, принаймні, використовують лобізм у своїй діяльності як інструмент досягнення своїх цілей. “Лобізм (і про це не слід забувати) є чи не єдиною можливістю ефективно репрезентувати свої інтереси в органах державної влади, і це особливо стосується громадських об'єднань. У такому значенні лобізм є супутником і показником розвитку громадянського суспільства” [7]. Неурядові організації фактично й не приховують свою лобістську сут-

ність. Їхню діяльність можемо визнати цивілізованим лобіюванням.

Якщо для політичних партій лобізм є переважно одним з аспектів діяльності, то неурядові організації, наприклад, професійні об'єднання, етнічні чи релігійні асоціації, лобіювання мають за головну мету свого створення й існування. Зазвичай НУО розглядають і досліджують, беручи до уваги роль, яку вони виконують в суспільстві загалом, і розглядають значущість всієї мережі неурядових організацій. Мабуть, у жодному з програмних документів НУО не знайдемо положення, в якому б визначалося, що мета цієї організації — стримування держави. Мета їх локальна, вона полягає в захисті чи задоволенні інтересів. Звісно, не всі неурядові організації є лобістськими чи навіть вважають лобіювання напрямом своєї діяльності, та все ж більшість їх можна назвати однією з інституціоналізованих форм лобіювання.

Таким чином, лобізм — невід'ємне повноправне явище демократичної політичної системи, неминуча належність суспільства, що допускає економічний і політичний плюралізм як норму своєї життєдіяльності. Головна перевага лобізму полягає у створенні легітимних можливостей для участі у виробленні та прийнятті рішень як найбільш зацікавлених суспільних груп, так і висококваліфікованих фахівців [3].

Термін “лобізм” в Україні часто використовується досить вільно, а іноді — зовсім неадекватно для визначення усіх видів політичного та управлінського впливу. Тому дуже важливо окреслити деякі чіткі межі цього терміна [3, с. 209].

Лобіювання пов'язане лише з прийняттям державних рішень. Рішення, які приймаються приватними особами, організаціями чи підприємствами і які також можуть потрапити під вплив інтересів певних зацікавлених груп, не прийнято називати лобізмом.

Усі види лобізму мотивуються єдиним бажанням — впливати. Багато дій чи подій можуть впливати на процес прийняття державних рішень, але якщо вони не вмотивовані бажанням впливати, то не вважаються лобізмом.

Лобіювання передбачає наявність посередника як сполучної ланки між групою інтересів і офіційними особами в центрі прийняття рішень. Громадянин, який на власний розсуд і користуючись доступними йому засобами, намагається вплинути на державного чиновника, не може вважатися лобістом.

Будь яке лобіювання пов'язане з налагодженням контактів для передачі інформації, оскільки це єдиний шлях, по якому можна впливати на процеси прийняття управлінських рішень.

Взагалі лобізм є явищем, що саморегулюється. Зіткнення протилежних інтересів щодо вирішення певної проблеми дає змогу представникам влади приймати виважені рішення. Коли законодавці зустрічаються із групами протилежних інтересів, вони мають змогу вивчити “дві сторони медалі”, зважуючи позитивні і негативні сторони проблеми. Таким чином, перед слуханням питання на пленарному засіданні законодавець може мати повну картину щодо цього питання [8, с. 209].

Сучасні підходи до розкриття змісту явища наголошують на легалізації і навіть професіоналізації лобістської діяльності як органічної складової політичного процесу. Короткий оксфордський політичний словник визначає лобізм через практику впливів “на формування і запровадження державної політики”, особливо акцентуючи увагу на лобістах як професійних посередниках між органами державної влади і зацікавленими групами. Деякі автори вбачають у лобізмі “специфічний інститут політичної системи” та “невід’ємну складову процесу прийняття політичних рішень” [6, с. 155].

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Таким чином, категорія лобізм у сучасних умовах позначає і професію, і цілеспрямовану діяльність, і технологію. По суті, лобізм — це механізм узгодження корпоративних інтересів суспільних груп з пріоритетами державної політики. Тому прозорість лобістської діяльності має пряму залежність від чіткого визначення стратегії державного розвитку. Структура явища включає три основних компоненти:

1) об’єкт — органи державної влади, здебільшого законодавчі та виконавчі;

2) суб’єкт — суспільні групи, які усвідомили свій спільний інтерес і прагнуть його реалізувати (групи тиску);

3) технології — методи здійснення комунікації між суб’єктом і об’єктом.

Формування відносин влади і бізнесу приносить відчутні успіхи, якщо воно базується на ціннісних

орієнтирах народу, прийнятних для суспільства і які виявляються в нормах поведінки як державних чиновників, так і бізнесменів. В іншому випадку форми взаємодії влади і бізнесу ведуть до корупції. Результати таких форм взаємодії простежуються і виявляються в ході прийняття та реалізації управлінських рішень, що створюють явні переваги окремим обраним фірмам. Сам факт таких рішень свідчить про дію всередині державного апарату управління приватних інтересів.

Це не може не породжувати гострої кризи держави, яка, виявляється, не в змозі виконувати на належному рівні свої основні функції в економічній сфері. Чиновник-“бізнесмен”, що торгує управлінськими послугами, виступає як одна з найсерйозніших перешкод на шляху розвитку приватного бізнесу та побудові цивілізованих відносин економічної взаємодії влади і бізнесу.

Дослідження проблеми лобізму може бути одним із ключових напрямів, що мають важливе соціально-економічне значення і можуть забезпечити істотний внесок у розвиток сучасної, інноваційного типу, конкурентної економіки. Таким чином, вимагає серйозної уваги і важлива інвентаризація існуючого лобізму та його інструментів і технологій, у тому числі виявлення його потенціалу для розробки пропозицій щодо забезпечення ефективності.

Відтак проблемне поле подальших наукових розвідок у цій сфері має становити теоретико-методологічне обґрунтування інституційних перетворень на вітчизняному ґрунті, розробки критеріїв та

показників оцінювання ефективності лобізму, їх апробації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Бризицкий М.* Нужен ли Украине закон о лоббировании и найдутся ли желающие его выполнять [Электронный ресурс] // Закон и Бизнес. — № 6. — Режим доступа: http://zib.com.ua/ru/121488-nuzhen_li_ukraine_zakon_o_lobbirovanii_i_naydutsya_li_zhelay.html
2. *Ганжуров Ю.* Парламентське лобіювання в контексті політичної комунікації / Ю. Ганжуров // Політ. менеджмент. — 2005. — № 4 (13). — С. 50–62.
3. *Гнатенко Н.* Лобізм: зміст категорії та явища / Н. Гнатенко // Стратегія реформування системи держ. упр. на засадах демократичного врядування: наук.-практ. конф. за між-нар. участю, 31 трав. 2007 р.: у 4 т. / за заг. ред. О. Ю. Оболенського, С. В. Сьоміна. — К., 2007. — Т. 2. — С. 154–156.
4. *Євгенєва А.* Проблема законодавчого регулювання лобістської діяльності [Електронний ресурс] / А. Євгенєва. — Режим доступу: http://www.parliament.org.ua/index.php?action=draft_art&dtopic=6&ar_id=1018&as=0
5. *Концепція проекту Закону України “Про відкритість та прозорість здійснення лобіювання в Україні”* на Ресурсній платформі для участі регіонів України в проведенні реформ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://regert.net/consult/old/show_bill/94
6. *Лужанська Т. П., Пугачов М. І.* Підвищення спроможності галузевих громадських об’єднань як пер-

- спектива вдосконалення взаємодії влади і бізнесу в Україні [Електронний ресурс] // Аналітично-дорадчий центр Блакитної стрічки ПРООН. — 2007. — 80 с. — Режим доступу: http://brc.undp.org.ua/img/publications/publ_NGOs.pdf
7. *Політичні* механізми регулювання лобізму: світовий досвід та українські реалії [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://fprg.org.ua/modules.php?name=News&file=article&sid=148>
8. *Уманец А.* Лоббизм останется вне закона [Электронный ресурс] // Экон. известия. — 2009. — № 35. — Режим доступа: <http://state.eizvestia.com/full/4177416>